

*JANUSZ MOSAKOWSKI**

ZMIANY W SŁOWNICTWIE MIESZKAŃCÓW POWIATU GRUDZIĄDZKIEGO

THE CHANGES IN THE LEXIS OF THE GRUDZIĄDZ REGION'S INHABITANTS

Abstract

The younger generation's knowledge and usage of the vocabulary specific of their little fatherland is diminishing. The result of the research based on the reconstructed lexis of 307 items shows that in the past sixty years there have been tremendous changes in terms of understanding and use of words specific of a place of living. Younger respondents understand/use only 40.44 per cent of words and phrases that were in everyday use before World War 2.

Keywords: Grudziądz region, lexis, vocabulary, dialect

Słowa kluczowe: powiat grudziądzki, słownictwo, słownik, dialekt

W niniejszym opracowaniu dokonano próby zaprezentowania specyfiki słownictwa mieszkańców powiatu grudziądzkiego, a także opisu zmian, jakie zaszły w nim na przestrzeni ostatnich 60 lat. Autor artykułu nie jest specjalistą w zakresie językoznawstwa, a jedynie wyczulonym na problematykę mowy potocznej, gwary i slangu literaturoznawcą, który swe dzieciństwo i młodość spędził w Grudziądzu. W kręgu jego zainteresowań, poniekąd też kompetencji, leży przede wszystkim praktyczny aspekt obecności w mowie starszych i młodszych mieszkańców powiatu grudziądzkiego charakterystycznych dla niej elementów leksykalnych.

Z tego powodu podstawę do rozważań na sformułowany powyżej temat stanowią będą wyniki ankiety, jaką w roku 2011 przeprowadzono wśród 90 respondentów, oraz zapamiętane bądź zasłyszane przez autora, a następnie zweryfikowane w rozmowach ze starszymi (przedział wiekowy 50–80 lat) mieszkańcami Grudziądza

* Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Polskiej, Katedra Historii Literatury.

i jego okolic (Białochowo, Biały Bór, Gruta, Kłódka, Łasin, Mėmo, Mniszek, Mokre, Nowa Wieś, Rogóžno, Szywałd, Turznice) specyficzne słowa i zwroty.

Słownictwo szeroko pojmowanych grudziądzan odzwierciedla zarówno skomplikowaną dawną historię miasta i jego okolic, jak i dzieje najnowsze tego regionu. Najważniejszą jego cechą, obserwowaną zresztą także na innych terenach dzisiejszego województwa kujawsko-pomorskiego i pomorskiego, jest obecność niemieckich wpływów językowych. Grudziądz i jego okolice wchodziły w latach 1231–1454 w skład krzyżackiego państwa zakonnego, którego władcy sprzyjali osiedlaniu się przybyszów z głębi Niemiec i Śląska [Biskup, Labuda, 1986]. Do pierwszego rozbioru Polski miasto pozostawało co prawda w granicach Polski Jagiellonów, a potem Rzeczypospolitej, jednak większość jego mieszkańców stanowiła nadal ludność posługująca się niemczyzną jako językiem codziennym. W 1772 r. Grudziądz wraz z przyległymi terenami przypadł w udziale państwu pruskiemu i stanowił jego, a potem zjednoczonych pod Bismarckiem Niemiec integralną część aż do zakończenia pierwszej wojny światowej [Dzieje..., 1992; Otremba, 1999; Łęga, 1950]. W okresie tym nastąpiła ponowna niemiecka akcja kolonizacyjna, której towarzyszyło rugowanie polskości. W wieku XIX miasto przeżywało okres rozkwitu gospodarczego, sprzyjającego także napływowi ludności wiejskiej. Na mocy ustaleń traktatu wersalskiego Grudziądz wszedł w skład niepodległej Polski, co w krótkim czasie zmieniło diametralnie panujące w nim dotychczas stosunki narodowościowe, w ślad za nimi również językowe. Jak podaje jeden z badaczy historii najnowszej miasta, „w 1910 roku, kiedy przeprowadzono urzędowy spis ludności, Grudziądz liczył już 40 325 osób, z czego 12,5% posługiwało się językiem polskim” [Krzyś, 2005, s. 17]. W ciągu zaledwie kilku lat proporcje te zmieniły się na korzyść ludności posługującej się językiem polskim, gdyż „w wyniku masowego exodusu Niemców w latach 1919–1920 liczba Polaków wzrosła do 78,8%” [Waszkiewicz, 2012, s. 219]. Podobne polsko-niemieckie interakcje językowe miały miejsce na terenach wiejskich wokół Grudziądza, choć tu nieco inaczej przedstawiały się stosunki procentowe obu narodowości.

Zgodnie ze stanowiskiem współczesnej dialektologii, tereny dzisiejszego powiatu grudziądzkiego należą do terytorium gwar chełmińsko-dobrzyńskich, mającego charakter pograniczny, wielkopolsko-mazowiecki. Specyfice dialektologicznej okolic Grudziądza osobną uwagę poświęcił przed 50 laty Jerzy Maciejewski. Ówczesny dialekt grudziądzki przyporządkował on historycznie do dialektu chełmińskiego, wskazując na jego dawną północno-wschodnią granicę, biegnącą wzdłuż rzeki Ossy (zatem na północ od Grudziądza), oraz zachowanie się na tych terenach fonetycznych reliktywów bazowego dialektu chełmińskiego. Ostatecznie uznał, iż „nowy dialekt zwany grudziądzkim” zaczął powstawać „na linii zetknięcia się [...] dwóch dialektów (chełmińskiego i lubawskiego)”.

Stworzony intuicyjnie, wyłącznie na potrzeby ankiety, zasób leksykalny jest niepełnym, bo opierającym się na autopsji, zapisem doświadczeń językowych autora artykułu. Choć konfrontacja treści ankietowanego słownictwa z ustaleniami badawczymi dialektologów profesjonalnych¹ i autorów słowników pozbawionych aparatu językoznawczego dowiodła jego niekompletności², to wnioski płynące z poczynionych porównań pozwalają uznać przynależność leksykalną języka, którym posługują się mieszkańcy Grudziądza i okalającego go powiatu, do wspólnego zbioru dialektologicznego obszaru Pomorza południowego.

Największą ilość haseł tożsamych semantycznie i fonetycznie ze słownictwem grudziądzkim (w tabeli oznaczone jako „x”), zbieżnych z nim semantycznie i/lub realizowanych fonetycznie w odmienny sposób („x!”), a w kilku wypadkach identycznych lub zbieżnych fonetycznie, odmiennych jednak pod względem semantycznym (przeniesienie, zawężenie lub poszerzenie znaczenia) („!!!”), wykazał zbiór Dariusza Mellera [2007]. Jako wspólne ze słownictwem mieszkańców Grudziądza i jego okolic odnaleziono w nim bowiem 162 hasła. Fakt ten pozostaje doświadczalno-ankietowym dowodem na przytaczane już zależności leksykalne dialektu grudziądzkiego od dialektu chełmińskiego, który – zdaniem jednego z badaczy – „jest najstarszym z dialektów pomorskich po prawej stronie Wisły, jest *językowym jądrem*” [Wróbel, s. 80]. Dostępne w Internecie opracowanie Piotra Grażawskiego charakteryzuje się równie znaczącą ilością haseł tożsamych i/lub pokrewnych fonetycznie, leksykalnie i semantycznie z zawartością grudziądzkiego słownika ankietowego. Poświęcona specyficie gwarowej powiatu brodnickiego publikacja [Grażawski, odczyt 2013] dzieli z analizowanym w artykule zasobem 153 jednostki leksykalne. Niewiele mniej, bo 46% haseł (143), zlokalizowanych ankietowo w powiecie grudziądzkim, zarejestrowała na Kociewiu Maria Pająkowska-Kensik [2009], choć odnosząca się do tego obszaru praca jej poprzednika, Bernarda Sychty [1980–1985], wskazała na 81 przypadków omawianego tu podobieństwa. 122 hasła słownikowe z nadwiślańskiego miasta i jego okolic znalazły się też w opracowaniu dialektologicznym Jerzego Maciejewskiego [1969], a co trzecia analizowana pozycja leksykalna miała swój odpowiednik (x, x! lub !!!) na terenach powiatu malborskiego [Górniewicz, 1973–1974].

Pobieżna nawet analiza zawartości zamieszczonego na stronach 152–161 tej publikacji zbioru słownictwa używanego przez mieszkańców Grudziądza i powiatu grudziądzkiego już w trakcie jego tworzenia na potrzeby ankiety nasunęła wnioski o istnieniu na wzmiankowanym obszarze pewnego konglomeratu haseł charakterystycznych dla gwary ludowej i miejskiej, slangu oraz zapożyczeń nie-

¹ Autor artykułu pragnie w tym miejscu serdecznie podziękować recenzentom za ich cenne uwagi i spostrzeżenia.

² Istnienie wielu innych haseł wspólnych dla powiatu grudziądzkiego i powiatów ościennych autor opracowania uświadomił (lub przypomniał) sobie dopiero w trakcie lektury opracowań poświęconych ościennym zjawiskom gwarowym.

mieckich w gwarze grudziądzkiej. Ostatecznym dowodem są wyniki porównawczej analizy kwantytatywnej z pracą o gwarze miejskiej Poznania [*Słownik gwary miejskiej...*, 1999] oraz słownikiem germanizmów w ościennej względem powiatu grudziądzkiego gwarze kociewskiej [Szturmowska, 2009]. W *Słowniku gwary miejskiej Poznania* znalazło się aż 106 haseł wskazujących na istnienie swoistej wspólnoty dialektologicznej, choć aż 12 z nich miało odmienne od grudziądzkiej praktyki gwarowej znaczenie (np. *buchta* ‘zagroda dla świń’ [Sychta, 1980–1985; Pająkowska-Kensik, 2009; Górniewicz, 1973–1974; Grążawski, odczyt 2013] versus *buchta* ‘więzienie’ [*Słownik gwary miejskiej...*, 1999]). Analiza zawartości *Słownika gwary miejskiej...* wykazała obecność znaczących różnic semantycznych w odniesieniu do innych haseł, m.in. *erbnąć*, *fucha*, *glap(k)a*, albo też wskazywała na pewne wspólne lub zbieżne mechanizmy słowotwórcze *wygurdulony* ‘wymięty, pognieciony’ [Meller, 2007] versus *zgurdzić się* ‘skulić się, skurczyć’ [*Słownik gwary miejskiej...*, 1999].

Z kolei w słowniczku kociewskich germanizmów autorstwa Katarzyny Szturmowskiej odnaleziono 57 haseł, które były identyczne z odpowiednikami grudziądzkimi lub zbliżone do nich znaczeniowo i fonetycznie. Wśród słów i zwrotów zaprezentowanego tu – niekompletnego, jak już wspomniano – słownika, które świadczą o wielowiekowym sąsiedztwie dwóch języków, znajdziemy m.in. przykłady tożsamości znaczeniowo-fonetycznej słownika grudziądzkiego i niemieckiego (*hastyś* – niem. *hastig*, *fol* – niem. *voll*), kalki konstrukcji składniowych (*mam to leżeć/stać* – niem. *ich habe... liegen/stehe*), zachowanie strony zwrotnej czasownika (*usiąść się* – niem. *sich setzen*), rozmaite formy adaptacji słowotwórczej (*frechowna* – niem. *frech*), a nawet przykłady możliwej adaptacji Plattdeutsch (*gafle* – gwara śląska: *gable*; średnio-dolno-niemiecki: *gaffel(e)*) [Szturmowska, 2009].

Znaczna większość zbioru leksykalnego zamieszczonego w niniejszym artykule należy zatem do szeroko rozumianego słownictwa regionalnego Pomorza, którym posługują się mieszkańcy Powiśla, Kociewiacy, Borowiacy, Krajniacy i Kaszubi. Pośredni tego dowód stanowią również wyniki porównawcze badań ankietowych, jakim poddano ośmiu respondentów pochodzących z Chełmna, Kwidzyna, Świecia, Gniewa, Czerska, Sępólna Krajeńskiego i Kartuz.

Grudziądz jest miastem związanym silnie od lat z wojskowością i więziennictwem. Na początku XIX w. wybudowano górującą nad miastem i Wisłą cytadelę, potężne koszary i garnizon, którego znaczenie upadło dopiero w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. W mieście funkcjonuje do dziś duży zakład karny dla kobiet, zamieniony w więzienie teren dawnego klasztoru franciszkańskiego oraz mniejszy zakład karny dla mężczyzn recydywistów. Językowym refleksem takiego stanu rzeczy jest obecność w języku codziennym grudziądzan słownictwa specyficznego dla służb mundurowych i slangu więziennego (np. *giwera*, *sznyta*, *ancel*, *szpryca*, *trep*) oraz kobiecych i męskich ekspresywów (np. *blerwa*, *raszpla*, *szwanc*, *duperszwanc*).

Zestawienie frekwencji słów i zwrotów zaprezentowanego tu słownictwa z opracowaniami naukowymi pozwoliło na wyodrębnienie 46 haseł, których nie zarejestrowały zbiory ościennej względem powiatu grudziądzkiego leksyki gwarowej (por. puste pola w odpowiednim wierszu tabeli). Większość z nich stanowią różnego typu germanizmy. Są to zapożyczenia w postaci oryginalnej lub nieznacznie zmienionej (np. *plan* ← niem. *die Plane*, *polterabend* ← niem. *der Polterabend*, *krajzega* ← niem. *die Kreissäge*, *rajza* ← niem. *die Reise*), germanizmy adaptowane morfologicznie (np. *szpach(t)lować* ← niem. *szpachteln*, *szrajbnąć* ← niem. *schreiben*, *przyheftować* ← niem. *anheften*, *zaklemować się* ← niem. *klemmen*, *poltrować* ← niem. *poltern*, *sznypkować* ← niem. *schnippen*) i semantycznie, np. przez poszerzenie znaczenia słowa obowiązującego w niemczyźnie (jak *szrot* ← niem. *der Schrott*, *cwancyg/k* ← niem. *zwanzig*) oraz zawężenie znaczenia wzorca niemieckiego (jak *szwanc* ← niem. *der Schwanz* w znaczeniu ‘penis’ lub pogardliwie o mężczyźnie [Duden..., 2006]). W słownikach gwar ościennych nie odnotowano też haseł, które stanowią przykłady „grudziądzkiej” gwarowo-obcojęzycznej kontaminacji słotwórczej (*pipszyk/pipszok*, *duperszwanc*), ani słów, które pojawiły się w mowie mieszkańców powiatu grudziądzkiego w wyniku adaptacji języka ogólnoniemieckiego (rzeczownik *sztinks/sztynks* ← niem. *stinken*) lub jego odmiany gwarowej (*chodzić na klafty* ← północnoniemiecki, również potocznie *klaffen* ‘głośno i dużo gadać’ [Duden..., 2006]).

Co ciekawe, kilka jednostek zasobu leksykalnego grudziądzan, których nie odnotowały opracowania dotyczące Kociewia, okolic Chełmży i Brodnicy, można odnaleźć w słowniku rejestrującym zjawiska gwarowe na terenach położonych na zachód od Grudziądza i znacząco od niego oddalonych [Słownik gwar Ostródzkiego..., 1987–2006]. Tożsamość lub zbieżność fonetyczna i semantyczna poszczególnych elementów leksyki grudziądzkiej z ostródzką, warmińską czy nidzicką wynika z faktu istnienia dla owych grup wspólnej bazy dialektu chełmińskiego [Słownik gwar Ostródzkiego..., 1987, s. 22] i gwarowego adaptowania niemczyzny. Grudziądzki *cypek* oznaczający ‘koniuszek, wystający element’ (prawdopodobnie ← niem. *der Zipfel* ‘koniuszek, kraniec chustki, ubrania, ścierki, poduszki’) [Duden..., 2006] funkcjonuje na Warmii jako ‘dzióbek naczynia, lejek lub szpic kosy’ [Słownik gwar Ostródzkiego..., 1987–2006], nadwiślański *laps* określający ‘nicponia’ (prawdopodobnie ← niem. *der Laps* ‘nierób’³) funkcjonuje identycznie, jeśli chodzi o semantykę, w Tuławkach Olsztyńskich (‘urwis, łobuziak’ [Stamirowska, 1987–2006]). Ciekawym hasłem gwarowym wykazującym pokrewieństwo z przedstawianym powyżej *lapssem* jest wyizolowany słownikowo grudziądzki *lapswender* ‘włóczęga, łązik’, germanizm stanowiący zbitkę zmodyfikowanego fonetycznie gwarowego *laps* i zarejestrowanego w powiecie malborskim rzeczownika *węder* [Górniewicz, 1973–1974] ← niem. *der Wanderer*.

³ der Laps: Persoon, de nix heermaakt, <http://plattmakers.de/de/16166/Laps> (odczyt 08.10.2013).

Skrótowną prezentację wzajemnych zależności gwarowych ujawnionych w trakcie analizy zasobów słowników gwar ościennych i gwary miejskiej Poznania względem powiatu grudziądzkiego zakończyć należy stwierdzeniem palącej potrzeby fachowego opracowania słownictwa grudziądzan, podlegającego procesom powolnego zapominania i wypierania przez polszczyznę standardową. Procesy te znajdują potwierdzenie w wynikach ankiety przeprowadzonej za pomocą intuicyjnie sporządzonego przez autora zbioru leksyki.

Za punkt wyjścia do poszukiwań i ustaleń pomocnych w sformułowaniu ostatecznego kształtu i zawartości zbioru autor opracowania przyjął perspektywę najbliższej rodziny i jej otoczenia. Tak stworzony katalog haseł słownikowych poddał weryfikacji 20 starszych, obcych mu osób, które swe dzieciństwo lub wczesną młodość spędziły w Grudziądzu bądź jego okolicach.

W wyniku selekcji wyróżnionych zostało 307 haseł, które podzielono następnie na pięć kategorii denotacyjnych: „technika”, „relacje międzyludzkie”, „dom”, „ciało” i „przyroda”. Najliczniejszą grupę haseł zbioru słownictwa, zaprezentowanego w tabeli na s. 152–161 (116) skupia kategoria „dom” (przedmioty codziennego użytku, pożywienie, odzież, najbliższe otoczenie, rozrywka, kuchnia). Kolejną pod względem liczby haseł kategorię stanowi zbiór o nazwie „technika”, zawierający 94 pojęcia związane z wykonywaniem pracy zawodowej i pozazawodowej, wojskowością, agrotechniką oraz przemysłem. Nieco mniejszą liczebnością (73 hasła) charakteryzuje się kolejna kategoria słownikowa, „relacje międzyludzkie”, w której ramach znalazły się wszelkie zwroty określające stany psychiczne, formy ekspresji i komunikacji słownej, zgrubienia oraz słowa nacechowane negatywnymi emocjami, często dosadne lub obraźliwe. Ostatnie dwie kategorie stanowią wyraźną mniejszość. W obrębie kategorii „ciało” doliczono się zaledwie 15 specyficznych haseł; jeszcze mniej haseł, tylko dziewięć, tworzy ostatnią kategorię, określoną umownie pojęciem „przyroda”.

Słownictwo w formie ankiety zaprezentowano także 87 uczniom I Liceum Ogólnokształcącego w Grudziądzu (wiek 15–16 lat), spośród których wyłoniono ostatecznie grupę liczącą 60 licealistów. Ankietę wypełniło też ośmiu respondentów pochodzących z czterech terenów ościennych względem powiatu grudziądzkiego, zlokalizowanych wokół wymienionych wcześniej miast. Skutkiem ubocznym opisaney powyżej procedury było ujawnienie elementów słownictwa charakterystycznych jedynie dla najbliższej rodziny ankietującego, wskazujących z jednej strony na interakcje językowe zachodzące pomiędzy dwoma oddalonymi od siebie regionami Pomorza, np. pomiędzy okolicami Grudziądza a północną częścią Krajny (pochodzenie matki), z drugiej strony – na swoistą, istniejącą w każdej rodzinie inwencję słowotwórczą. Ten ostatni rodzaj haseł wykluczono z ankiety słownikowej, jeśli ich reprezentatywność dla badanego obszaru wyniosła 0%.

Ankiety mającą na celu zbadanie stopnia znajomości – przynajmniej biernej – słownictwa charakterystycznego dla powiatu grudziądzkiego przeprowadzono w dwojaki sposób. Dwadzieścioro ankietowanych w wieku średnim i starszym (35–70 lat) przebadano w ramach wywiadu ustnego po uprzednim potwierdzeniu ich przydatności dla badania (dzieciństwo i młodość spędzone na terenie powiatu grudziądzkiego), a 87 licealistów przebadano w formie elektronicznej, korzystając z uprzejmości ich nauczycieli. Ankiety opatrzone listem przewodnim, tłumaczącym powody i cele przyświecające prowadzonemu badaniu.

W celu właściwej identyfikacji umożliwiającej włączenie (lub nie) ankietowanego w zakres badań każdy z respondentów musiał wypełnić metryczkę osobową, zawierającą informacje na temat wieku i wykształcenia, miejsca urodzenia (miejscowość/powiat), miejsca zamieszkania w dzieciństwie i młodości, a także płci.

W tabeli ułożonej alfabetycznie ankietowany miał do wyboru cztery odpowiedzi: trzy (a, b, c) opatrzone objaśnieniami hasła oraz czwartą (d) – „nie wiem”. W ostatniej kolumnie ankiety można było zaznaczyć jedną lub kilka odpowiedzi, a także podać własne, odmienne lub uściślone rozumienie konkretnego hasła słownikowego. Ilustruje to poniższy przykład:

Hasło	Znaczenie słowa, zwrotu				Odpowiedź
	a	b	c	d	
<i>badejki</i>	babeczki	kąpielówki	kwiaty	nie wiem	b

W celu zwiększenia rzetelności badań autor ankiety słownikowej wymusił na respondentach krótki czas udzielania odpowiedzi, gwarantujący odruchowe reakcje językowe i redukujący mniej lub bardziej świadome porównywanie konkretnego hasła z jego realizacjami obcojęzycznymi. W tym celu umieszczono w metryczce ankiety również specjalny zapis: „Nie domyślamy się znaczenia wyrazów poprzez porównanie z jęz. niemieckim!!!”.

Wyniki ankietowego badania znajomości słownictwa powiatu grudziądzkiego, przeprowadzonego wśród przedstawicieli niewielkiej, być może niezbyt reprezentatywnej, bo 20-osobowej grupy respondentów dorosłych, są zadowalające, gdyż osiągnęły wartość 76,99%. Podział na płeć ani na wykształcenie nie wykazał istotnych różnic w zasobie rozumianego/używanego słownictwa regionalnego: 81 haseł znanych jest wszystkim respondentom, zaś 266 jednostek leksykalnych – ponad połowie ankietowanych; 17 haseł znało 40% dorosłych, 7 haseł – 30% (czyli 6 osób), a 6 – 25% (5 osób).

Do grupy jednostek słownikowych, których reprezentacja osiągnęła 0–20%, należy zaledwie 11 haseł. Cztery z nich przyporządkowano do kategorii „technika”: *kareja*, *odszlepować*, *zaształować*, *cwancyg/cwancyk* – odpowiednio 10%, 10%, 15% i 15% pozytywnych odpowiedzi ankietowanych. Obecność tylko pierwszego

z nich odnotowali w swych pracach cytowani już językoznawcy (patrz tabela). Wypierany ze słownictwa grudziądzkiego *cwancyg/cwancyk* ‘wymyślny sposób’ stanowi przykład germanizmu poszerzającego pierwotne znaczenie (niem. *zwanzig*)⁴. Pozostałe dwa hasła wydają się przykładami bezpośredniej adaptacji morfologicznej germanizmów: niem. *stauen* → pol. *zaształować* ‘unieruchomić coś za pomocą pasów/sznurka’, niem. *abschleppen* → pol. *odszlepować* ‘odholować’, choć *odszlepować* może być czasownikiem powstałym na bazie rzeczownikowego germanizmu obecnego już wcześniej w gwarze chełmińskiej (*szlepa* ‘narzędzie do zawlekania zabronowanego pola’ [Maciejewski, 1960], por. także *die Schleppe* [Duden..., 2006]).

W grupie trzech haseł z kategorii „dom”, o tej samej wśród dorosłych respondentów frekwencji znajomości (15%), stanowiących zapożyczenia z niemieczyzny, znalazły się dwa nienotowane przez stanowiące bazę porównawczą słowniki gwar ościennych: przejęty w postaci oryginalnej, nieodmieniany *polterabend* i włączone w system odmiany języka polskiego *poltrowanie*, oraz trzecie – adaptowany morfologicznie, notowany w powiecie malborskim czasownik *tretować* [Górniewicz, 1973–1974]. Spokrewnione ze sobą hasła *polterabend* i *poltrowanie* związane są z powszechną na części Pomorza (Kaszuby, Krajna), a mniej znaną w Grudziądzu i jego okolicach tradycją tłuczenia szkła przed domem przyszłej panny młodej w przeddzień ślubu, obdarowywania jej zbędnymi przedmiotami, nierzadko śmieciami, składania życzeń i otrzymywania w zamian prezentu, najczęściej w postaci alkoholu.

Dwa kolejne hasła z grupy najmniej reprezentatywnych należą do kategorii „relacje międzyludzkie”: *frugać*, *sztynks/sztinks* – oba o wartościach 15%. Z grupy „przyroda” zapożyczony z niemieczyzny wyraz *sztamka* (← niem. *der Stamm* ‘pień’) znał tylko jeden dorosły ankietowany. Zerowa reprezentatywność w ankiecie słowa *propek* w znaczeniu ‘splawik’, stosowanym środowiskowo, **wynikała najprawdopodobniej z zawężonego kręgu jego użytkowników, tj. wędkarzy**⁵.

Zupełnie inaczej ukształtowały się stosunki ilościowe i proporcjonalne w młodszej grupie wiekowej. Na 18 420 potencjalnych odpowiedzi 60 licealistów udzieliło poprawnych zaledwie 7450, co obrazuje znajomość/żywołność regionalnego słownictwa wśród badanej populacji na poziomie 40,44%. W pierwszej piątce najlepszych wyników uplasowali się czworo dziewcząt i chłopiec, urodzeni i wychowujący się w Grudziądzu. Ich wyniki kształtują się następująco: dwie z dziewcząt

⁴ Hasło to, ze zmienionym zakresem semantycznym, rejestruje zamieszczony w Internecie amatorski „Słownik języka polskiego, ortograficzny, wyrazów obcych i słownik do gier w jednym”: *cwancyk*, *cwancyki* – ‘słowo zastępcze na rzeczy których nie znamy nazwy, np. nie mogę odkręcić tego cwancyka’ (<http://sjp.pl/cwancyk>, odczyt 01.10.2013).

⁵ Należy dodać, iż większość analizowanych słowników podawała odmienne znaczenie tego hasła – ‘korek’. Ciekawostką pozostaje fakt, że gwarowy wyraz *splawek* określony został w jednym z nich jako ‘korek przy wędce zapobiegający tonięciu haczyka’ [Górniewicz, 1973–1974].

po 69,63%, chłopiec 69,34%, pozostałe dziewczyny odpowiednio 68,19% i 67,62%. Najgorszy wynik osiągnął mieszkaniec wsi Turznice – jego znajomość słownictwa regionalnego kształtowała się na poziomie 15,47%.

Zaledwie dwa hasła znali wszyscy ankietowani uczniowie – *jo* i *brechać się*; co znaczy *flaszka* wiedziało 59 osób; niewiele mniej, bo 58 ankietowanych, znało hasła *badziewie*, *bryle*, *flak* i *glaca*. W przedziale określającym znajomość słownictwa pomiędzy 96% a 50% znalazło się kolejnych 86 jednostek słownikowych. Co drugi młody uczestnik ankiety zna słowa: *ajnfach*, *drapaka*, *flanc(a)*, *rypać (się)* i *zagraj*. 142 kolejne hasła znalazły się w przedziale określającym znajomość pomiędzy 49% a 21%.

Kompletną nieznaną pozostałych 72 haseł wykazało się aż ponad 80% młodych respondentów. W przypadku większości z 66 wyselekcjonowanych haseł proporcjonalne różnice ich znajomości wśród młodzieży i dorosłych wypadały, często w miarodajny sposób, na korzyść grupy starszej. Podane poniżej wartości procentowe określają stopień znajomości hasła badanej grupy wiekowej.

Najliczniejszą grupę omawianych tu haseł stanowi 26 z działu „technika”: *bana* 10%, *brecha* 18,33%, *buksa/byksa* 13,33%, *centerfuga* 5%, *dyszolek* 10%, *handlager* 20%, *heftować* 18,33%, *kragel* 5%, *krajzega* 15%, *krukiewka* 10%, *majsel* 5%, *maks* 13,33%, *podszycować* 13,33%, *przyheftować* 10%, *raszpel* 15%, *szlus* 16,66%, *szondy* 5%, *sztaplarka* 8,33%, *sztramować* 16,66%, *sztrejować* 1,66% (ten wyraz zidentyfikowała tylko jedna uczennica), *szyca* 6,66%, *szyga* 16,66%, *szwung* 8,33%, *taradeja* 16,66%, *zaklemować się* 18,33%, *zaształować* 13,33%.

Ponad 80% grudziądzkich gimnazjalistów nie zna też 13 haseł należących do grupy „dom”: *ajntopf* 5%, *fyrtel* 16,66%, *grapa* 16,66%, *haferfłoki* 5%, *halba* 25%, *klekrać* 10%, *natron* 10%, *okrasa* 15%, *polterabend/poltrowanie* 13,33%, *skrzydlak* 10%, *sznypki* 15%, *sznypkować* 20%, *szpek* 20%.

Równie defaworyzowaną grupę stanowi 16 haseł z kategorii „stosunki międzyludzkie”: *erbnąć* 3,33% (dwoje ankietowanych), *wybierać się jak diabeł do Ośpic* 13,33%, *duperszwanc* 13,33%, *frugać* 16,66%, *glumza* 13,33%, *gzub* 20%, *chapsen gewejzen* 18,33%, *klaprować* 18,33%, *knap-knap* 16,66%, *lasować się* 18,33%, *lontrus/luntrus* 15%, *lufer* 16,66%, *przefermaczyć* 11,66%, *szafnąć* 11,66%, *zorgowny* 20%, *zorgować* 20%.

Aż cztery z 12 haseł przyporządkowanych do „przyrody” wypadło z obiegu językowego młodych respondentów: *glapka* 16,66% (dorośli 70%), *latoś* 13,33% (dorośli 50%), *iść na lachy* 5% (dorośli 40%), *psiuny* 16,66% (dorośli 100%!!!).

Prawie 90% ankietowanych uczniów nie kojarzy już „pomorsko-grudziądzkiej” nazwy paznokci i „grudziądzkiego” przedziałka (kategoria „ciało”) – *krachle* 13,33% i *sztrajfka* 13,33%.

W przypadku pięciu haseł, których „byt” jest, według ankiety, zagrożony, zaobserwowano odmienne proporcje procentowe, jeśli chodzi o porównanie starszej

i młodszej grupy wiekowej. Są to odpowiednio: *kareja* 10% i 18,33%, *odszlepować* 10% i 20%, *propek* 0% i 3,33%, *sztamka* 10% i 11,66%, *sztynks/sztinks* 15% i 21,66%.

Należy podkreślić, że ankieta wywoływała wśród młodocianych respondentów wielkie emocje. Jej przeprowadzenie ułatwiła elektroniczna forma zapisu i możliwość udzielania odpowiedzi w czasie dwóch godzin lekcyjnych przy wykorzystaniu arkuszy kalkulacyjnych Microsoft Excel. W przypadku wielu haseł ankieta stanowiła źródło osobistej refleksji nad istotą odmienności „grudziądzkiego” słownictwa. W nie mniejszej ilości wypadków młodzi respondenci podkreślali fakt biernej znajomości poszczególnych słów lub zwrotów, opatrując komentarzem ustnym lub pisany fakt zasłyszania ich w mowie przedstawicieli starszej generacji.

Redukcja ukształtowanego przez dziesiątki i setki lat słownictwa mieszkańców Grudziądza i jego okolic stała się u progu XXI w. smutnym nieco faktem socjolingwistycznym. Być może miejsce grudziądzkich powiedzonek zajęły słowa obecne w polszczyźnie ogólnopolskiej. Być może jednak zapomniana leksyka, zwłaszcza z kategorii „technika” i „dom”, jest świadectwem przemian społeczno-mentalnych, jakie stały się udziałem najmłodszego pokolenia mieszkańców powiatu grudziądzkiego. Za tą drugą hipotezą przemawiałaby logika zasady głoszącej, iż to, co nienazwane, nie istnieje, a niezajomość desygnatu znajduje swe odbicie w niezajomości określającego go słowa. W każdym z tych wypadków odpowiedź na pytanie o źródło przyczyn tak słabej wśród młodego pokolenia znajomości, powszechnej jeszcze przed kilkudziesięciu laty, lokalnej leksyki wymagałaby przeprowadzenia osobnej, znacznie pogłębionej analizy.

Lp.	Hasło	Znaczenie	Sychta	Pająkowska-Kensik	Szumowska	Maciejewski	Górniewicz	Słownik gwary miejskiej...	Meller	Grążawski	Dorośli – znajomość hasła w %	Młodzież – znajomość hasła w %
1	<i>ajnfach</i>	proste, łatwe		x			x	x	x	x	60	50
2	<i>ajntopf</i>	wieloskładnikowa, gęsta zupa z jarzyn i mięsa, stanowiąca cały obiad		x	x			x	x!		100	5
3	<i>ancel</i>	więzienie, areszt									60	45
4	<i>ancug</i>	garnitur	x	x			x	x	x	x	75	36,66
5	<i>antek (bosy)</i>	pogardliwie o przybyszach z Polski centralnej lub jej mieszkańcach		x					x	x	75	36,66
6	<i>badejki (badówki)</i>	kąpielówki		x	x			x	x!		90	45
7	<i>badziew, badziewie</i>	coś tandetnego, psującego się				x!				x	100	96,66
8	<i>bali(j)a</i>	wanna do kąpieli i prania	x	x		x	x		x	x	100	53,33
9	<i>balwierz</i>	fryzjer	x	x		x	x!	x	x	x	70	20

Lp.	Hasło	Znaczenie	Sychta	Pająkowska-Kensik	Szturmowska	Maciejewski	Górniewicz	Słownik gwary miejskiej...	Meller	Grążawski	Dorośli – znajomość hasła w %	Młodzież – znajomość hasła w %
10	<i>bamber</i>	bogaty gospodarz, sadownik	x	x				x	x	x	100	46,66
11	<i>bana</i>	pociąg		x			x	x	x	x	80	10
12	<i>blerwa</i>	nieprzychylnie o kobiecie	x			x!	x	x			90	43,33
13	<i>brecha</i>	metalowy pręt do podważania lub/i wyciągania gwoździ		x				x	x	x	75	18,33
14	<i>brechtać się</i>	śmiać się	x!	x!				!!!			70	100
15	<i>breja</i>	bloto, maż, gęsta potrawa	x	x		x!	x			x	100	91,66
16	<i>breszka</i>	mały metalowy pręt do podważania lub/i wyciągania gwoździ								x	60	23,33
17	<i>bryle</i>	okulary (najczęściej pogardliwie, z pobażaniem)		x				x		x	100	96,66
18	<i>buchta</i>	zagroda dla świń	x	x			x	!!!		x	95	23,33
19	<i>bujany</i>	kwiaty ogrodowe – piwonie	x	x		x				x	80	46,66
20	<i>buksa (byksa)</i>	puszka (często puszka elektryczna)		x		x		x!		x	60	13,33
21	<i>buksy</i>	spodnie	x	x		x	x			x	80	25
22	<i>centerfuga</i>	wirówka do odtluszczania mleka		x		x!	x			x	70	5
23	<i>chapsen gewejzen</i>	ukradzione						!!!			50	18,33
24	<i>chrochać</i>	pluć	x!	x			x			x	100	81,66
25	<i>cug</i>	ruch powietrza w piecu / przeciąg	x	x				x	x	x	70	56,66
26	<i>cwancyg/k</i>	wymyślny sposób									15	25
27	<i>cypek</i>	koniuszek, wystający element									75	80
28	<i>dekiel</i>	głupek, wariat									100	95
29	<i>dekiel(ek)</i>	pokrywa słoika, garnka, beczki		x!		x	x			x	70	88,33
30	<i>dekla mieć / z dekleklem coś mieć</i>	być niespełna rozumu						x			100	88,33
31	<i>dings/dynks</i>	nieokreślony przedmiot/rzecz			x					x	90	50
32	<i>drabka</i>	mała drabina	x	x		x	x	x	x	x	90	58,33
33	<i>drapaka</i>	miotła z chrustu	x	x		x	x			x	90	50
34	<i>duperszwanc</i>	pogardliwie o mężczyźnie									25	13,33
35	<i>durszlak</i>	cedzak				x!	x				100	70
36	<i>dych, dycht</i>	naprawdę/doprawdy/całkiem			x	x	x	x	x	x	80	26,66
37	<i>dychrać</i>	kaszleć								x	90	83,33
38	<i>dyszolek</i>	dyszel				x	x	x!		x	70	10
39	<i>erbnąć</i>	odziedziczyć (również cechy psychiczne)	x	x	x	x	x	x!		x	40	3,33
40	<i>fajerka</i>	żeliwny/metalowy krążek nad paleniskiem pieca		x!		x				x	75	40
41	<i>farfole</i>	luźne strzępki, fragmenty	x	x!				x			100	70
42	<i>fertyś, fertyk</i>	gotowy/-e, zrobiony/-e		x	x					x!	80	48,33
43	<i>fest</i>	mocno, trwale		x	x		x			x	80	85

Lp.	Hasło	Znaczenie	Sychta	Pająkowska-Kensik	Szturmowska	Maciejewski	Górniewicz	Słownik gwary miejskiej...	Meller	Grązawski	Dorośli – znajomość hasła w %	Młodzież – znajomość hasła w %
44	<i>flafrunić, faflunić</i>	mówić niewyraźnie (o dziecku, lub o człowieku pod wpływem alkoholu)	x!	x!		x			x	x!	100	88,33
45	<i>flak</i>	przebita opona rowerowa			x				x		100	96,66
46	<i>flanc, flanca</i>	sadzonka				x	x		x		100	50
47	<i>flancować</i>	dzielić na sadzonki / sadzić sadzonki				x	x		x		100	48,33
48	<i>flaszka (rzadziej flacha)</i>	butelka (najczęściej z alkoholem, o pojemności 0,5 litra)			x		x		x	x	100	98,33
49	<i>flek</i>	łata na dziurze								x	90	41,66
50	<i>flekować</i>	zaszyć, zakleić dziurę				x					90	35
51	<i>fol</i>	pelen (często w znaczeniu: najedzony, z pełnym brzuchem)			x						90	43,33
52	<i>frechowny</i>	bezczelny		x	x		x	x	x	x	90	35
53	<i>frugać</i>	fruć, latać (często też: szybko coś załatwiać)	x						x	x!	15	16,66
54	<i>fuchę odstawić</i>	zrobić coś niedokładnie / zrobić fuszerkę									100	81,66
55	<i>furt</i>	ciągle/cięgiem		x		x			x		80	23,33
56	<i>futer</i>	karma dla zwierząt	x	x	x	x	x	x	x	x	90	31,66
57	<i>futrować</i>	karmić zwierzęta/dzieci	x	x	x	x	x		x	x	100	68,33
58	<i>fuzle</i>	zabrudzenia/fusy/odpadki		x					x	x	75	38,33
59	<i>fymła mieć</i>	być niespełna rozumu / być zwariowanym na jakimś tle		x!				!!!	x	x	90	38,33
60	<i>fyrteł</i>	rejon/zakątek		x	x				x	x	90	16,66
61	<i>gafle</i>	widły z zębami zakończonymi kulkami	x	x		x	x!		x	x	75	31,66
62	<i>gancegal</i>	wszystko jedno							x	x	75	43,33
63	<i>gapa</i>	wrona	x	x			x	x	x		100	65
64	<i>giry</i>	nogi (często w znaczeniu: nieforemne, wielkie, brudne)	x!	x!			x	x	x	x	100	95
65	<i>giwera</i>	broń palna				x				x	90	61,66
66	<i>glaca</i>	łysina		x	x		x	x	x		100	96,66
67	<i>glap, glapka</i>	ryba (młody/karłowaty leszcz lub krap)	x	x				!!!	x		70	16,66
68	<i>glonek (gleń)</i>	kromka chleba	x	x		x	x		x	x	80	33,33
69	<i>glumza</i>	niepochlebnie o kobiecie	x!!	x!			x!!		x!!	x!!	70	13,33
70	<i>glupki, glubki</i>	śliwki mirabelki		x	x			x	x		75	23,33
71	<i>glupiomądry</i>	pyszałek, człowiek przemądrzały		x	x				x	x	100	88,33
72	<i>grapa</i>	garnek		x		x	x			x	70	16,66
73	<i>gulaj(k)a</i>	guz na czole / kulka	x			x			x	x	80	76,66
74	<i>gumak/cz</i>	kalosz	x			x			x	x	100	93,33

Lp.	Hasło	Znaczenie	Sychta	Pająkowska-Kensik	Szturmowska	Maciejewski	Górniewicz	Słownik gwary miejskiej...	Meller	Grążawski	Dorośli – znajomość hasła w %	Młodzież – znajomość hasła w %
75	<i>gzub</i>	sprawiające kłopoty dziecko/urwis/łobuz	x	x		x!	x!	x	x		70	20
76	<i>ha(cz)ka</i>	narzędzie rolnicze do spulchniania gleby – graca	x	x				x		x	100	45
77	<i>ha(cz)kować</i>	spulchnić glebę / usuwać chwasty przy użyciu gracy	x	x				x		x	100	45
78	<i>haferfłoki</i>	płatki owsiane		x			x	x	x	x	40	5
79	<i>hajcować (się)</i>	palić (się), również w piecu			x	x		x	x	x	100	46,66
80	<i>hajcowny</i>	zamożny, posiadający pieniądze									30	45
81	<i>halba</i>	0,5 litra wódki	x	x	x	x		x	x	x	80	25
82	<i>handlager</i>	pomocnik murarza							x!	x	75	20
83	<i>hap/cap ca rap cap</i>	kradzież						!!!			75	25
84	<i>harfa</i>	podest do sypania/otrzepania zebranych z pola ziemniaków		x!		x!	x			x	40	25
85	<i>hastyś</i>	błyskawicznie					x!				60	20
86	<i>heftować</i>	spawać			x!						80	18,33
87	<i>hercklekot</i>	szybkie bicie serca / ból serca / stan zdenerwowania							x	x	60	26,66
88	<i>hermecyje</i>	dziwactwa/wariactwa					!!!	!!!	!!!		40	28,33
89	<i>jo</i>	tak			x!	x			x		100	100
90	<i>jopek/jupek (czasem bubeł)</i>	figura w kartach – walet						x!	x	x	90	73,33
91	<i>ju(p)ka</i>	krótka kurtka		x		x	x!	x	x	x	80	45
92	<i>jubel</i>	huczna zabawa		x						x	90	28,33
93	<i>k(i)eta</i>	łańcuch dla psa / gruby łańcuszek ze złota	x	x	x	x	x			x	80	65
94	<i>k(i)etować</i>	zamknąć na łańcuch	x	x		x	x			x	100	43,33
95	<i>kanka</i>	metalowa/aluminiowa bańka na mleko		x	x	x	x	x	x	x	100	41,66
96	<i>kapa</i>	nakrycie/narzuta		x	x					x	90	63,33
97	<i>karkan</i>	(często pogardliwie) o niskim człowieku									90	56,66
98	<i>kareja</i>	taczka		x	x	x!				x!	10	18,33
99	<i>kartę wysłać</i>	wysłać pocztówkę / kartkę świąteczną	x				x				75	65
100	<i>kasta/kista</i>	skrzynka	x	x	x	x!	x	x	x	x	75	38,33
101	<i>kierda</i>	świnia lub ktoś puszczający wiatry				x	x!				80	73,33
102	<i>kip</i>	niedopałek papierosa						x!	x!		80	36,66
103	<i>kipa</i>	taczka			x!	x!	x!			x!	70	26,66
104	<i>klaftować</i>	plotkować/gadać	x	x							100	48,33
105	<i>klafty (chodzić na)</i>	chodzić na plotki/pogawędki									100	58,33
106	<i>klajster</i>	klej							x		100	36,66
107	<i>klaprować</i>	gadać / mieć jęzorem		x							90	18,33

Lp.	Hasło	Znaczenie	Sychta	Pająkowska-Kensik	Szturmowska	Maciejewski	Górniewicz	Słownik gwary miejskiej...	Meller	Grażawski	Dorośli – znajomość hasła w %	Młodzież – znajomość hasła w %
108	<i>klara</i> (wyjść z klary)	nie przeszkadzać w oglądaniu telewizji / nie zakłócać widoku	x!						x		80	60
109	<i>klatry</i>	długie/zaniedbane włosy	x	x							40	20
110	<i>klekrać</i>	poplamieć/rozlać		x!							30	10
111	<i>klemy</i>	zaciski							x	x	90	26,66
112	<i>klumpy</i>	zabłocone/zniszczone buty	x!	x	x!	x!	x!	x!	x!	x!	80	60
113	<i>knap-knap</i>	prawie/omalże			x	x	x	x			40	16,66
114	<i>knop/knap/knyp</i>	chłopak	x	x				x			25	20
115	<i>knyp</i>	duży nóż (często w ręku bandyty)	x!	x	x!		x	x			80	33,33
116	<i>kojnąć</i>	umrzeć							x	x	80	40
117	<i>Kongresiak</i>	(często pogardliwie) o mieszkańcu terenów b. Królestwa Kongresowego							x	x	90	25
118	<i>krachle</i>	długie/zaniedbane paznokcie		x!	x						30	13,33
119	<i>kragel</i>	narzędzie rolnicze – kultywator			x	x!			x	x	50	5
120	<i>krajzega</i> (rzadziej <i>krajżaga</i>)	stołowa piłarka tarczowa									75	15
121	<i>krowa</i>	butelka wódki o pojemności 0,7 litra	!!!								80	66,66
122	<i>krukiewka</i>	rączka w łopacie	x	x!	x!	x			x!		40	10
123	<i>krzyżak</i>	mieszkaniec b. terenów krzyżackich (również: grudziądzanin)							x		100	55
124	<i>kuch</i>	ciasto	x	x	x	x				x	90	55
125	<i>kufajka</i>	gruba, ciepła kurtka (czasem watawana)	x		x				x	x	100	48,33
126	<i>kukać</i>	patrzeć, podglądać	!!!		!!!	!!!	x	!!!			70	30
127	<i>kulfon</i>	niezgrabnie napisana litera (także: wielki, niekształtny nos)	x!!			x!!					60	91,66
128	<i>kwękać</i>	narzekać/marudzić/popłakiwać				x					100	70
129	<i>lacz</i>	najniższa ocena w szkole									100	70
130	<i>laczki/lacze</i>	papcie	x		x				x	x	100	90,3
131	<i>laga</i>	gruby kij		x!	x					x	80	28,33
132	<i>landara</i>	duży przedmiot		x		x!				x	100	40
133	<i>laps</i>	nicpoń									75	73,33
134	<i>lasować się</i> (o mózgu)	być zdenerwowanym									50	18,33
135	<i>latoś</i>	tego roku		x		x					50	13,33
136	<i>lejby</i>	lekcje		x!							75	33,33
137	<i>lontrus/luntrus</i>	łobuz, urwis		x		x				x	75	15
138	<i>lufier</i>	łazik, ktoś lekkomyślny		x	x!		x!	x	x!		100	16,66
139	<i>lufrować</i>	łazikować, nie troszczyć się o dom		x!	x	x			x	x!	100	26,66
140	<i>lufry</i> (<i>chodzić na</i>)	łazikować, nie troszczyć się o dom			x				x!		100	30
141	<i>lufi</i>	powietrze			x				x	x	100	48,33

Lp.	Hasło	Znaczenie	Sychta	Pająkowska-Kensik	Szturmowska	Maciejewski	Górniewicz	Słownik gwary miejskiej...	Meller	Grążawski	Dorośli – znajomość hasła w %	Młodzież – znajomość hasła w %
142	<i>lump</i>	niegodziwiec		x	x	x		x	x		80	66,66
143	<i>lump</i>	ubranie		x	x		x	x	x	x	100	73,33
144	<i>lachy (iść na)</i>	chodzić na tereny zalewowe rzeki					x			x	40	5
145	<i>łapswender</i>	włóczęga/łazik					!!!				40	35
146	<i>majdrować</i>	grzebać w czymś / psuć coś				x!!	x!!		x!!	x!!	50	35
147	<i>majsel</i>	narzędzie budowlane – przecinak						x	x	x	75	5
148	<i>maks</i>	duży młotek									40	13,33
149	<i>małowiele</i>	w miarę / akurat	x			x		x	x		80	65
150	<i>małpka</i>	butelka wódki o pojemności 0,25 litra									90	60
151	<i>mam to leżeć</i>	to gdzieś leży				!!!					60	33,33
152	<i>mam to stać</i>	to gdzieś stoi				!!!					75	45
153	<i>mantle</i>	rzeczy/ubrania		x!	x			x!		x	80	25
154	<i>meter</i>	miarka budowlana					x			x	80	63,33
155	<i>myca/mycka</i>	czapka/czapeczka		x	x					x	90	45
156	<i>nabzdregolony</i>	upojony alkoholem						x!			90	58,33
157	<i>natron</i>	soda oczyszczona		x						x	90	10
158	<i>nazad</i>	komenda do konia – do tyłu		x		x	x	x		x	100	61,66
159	<i>neptyk</i>	słabeusz/ciamajda									50	30
160	<i>nudle</i>	makaron (czasem także kluski)			x		x	x		x	80	68,33
161	<i>obrżepala</i>	z lekceważeniem o człowieku						x			80	33,33
162	<i>od metra</i>	dużo						!!!			70	30
163	<i>odszlepować</i>	odholować									10	20
164	<i>okrasa</i>	potrawa z gęsi		x	x		x	x	x	x!	40	15
165	<i>pachta (chodzić na pachtę)</i>	kradzież owoców/warzyw			x		x!	x!		x	100	78,33
166	<i>pachtować</i>	kraść z pola/ogrodu owoce/warzywa		x!	x						100	70
167	<i>pasowne</i>	odliczone pieniądze			x		x			x	100	78,33
168	<i>pika</i>	narzędzie ogrodnicze do sadzenia		x!							50	38,33
169	<i>pikować</i>	sadzić za pomocą piki									100	56,66
170	<i>pindle</i>	rzeczy, bagaże		x	x					x!	80	30
171	<i>pipszytk/pipsztok</i>	mały element									30	15
172	<i>plachandry/plachendry</i>	plotki/odwiedziny		x	x		x			x!	90	46,66
173	<i>plan</i>	materiał do przykrycia/podłożenia									90	26,66
174	<i>plata</i>	plyta pieca		x	x	x				x	80	26,66
175	<i>pludry (chodzić na)</i>	chodzić na plotki		!!!	!!!						75	38,33
176	<i>podsztycować</i>	podpierać czymś					x			x	60	13,33
177	<i>polterabend/poltrowanie</i>	odwiedziny panny młodej w wieczór przed ślubem									15	13,33

Lp.	Hasło	Znaczenie	Sychta	Pająkowska-Kensik	Szturmowska	Maciejewski	Górniewicz	Słownik gwary miejskiej...	Meller	Grążawski	Dorośli – znajomość hasła w %	Młodzież – znajomość hasła w %
213	<i>szago (na szago/szagę)</i>	na skrót / w poprzek		x				x	x		90	43,33
214	<i>szajba odbija komuś</i>	ktos głupieje/wariuje (z powodu awansu, przyływu gotówki)						x!			100	76,66
215	<i>szajs</i>	rzecz słabej jakości (czasem fekalia)			x						100	81,66
216	<i>szaler(ek)</i>	szopa/komórka		x		x!			x	x	100	70
217	<i>szkity</i>	(długie) nogi	x!	x					x	x	90	56,66
218	<i>szlajfka</i>	tasiemka		x	x	x		x	x		90	26,66
219	<i>szlaka</i>	resztki z pieca		x							80	43,33
220	<i>szlauch</i>	wąż ogrodowy		x		x					100	35
221	<i>szlory</i>	bucior		x!			x			x	100	41,66
222	<i>szlus</i>	koniec			x						90	16,66
223	<i>szmajnąć</i>	cisnąć/rzucić w nieładzie			!!!						50	20
224	<i>szmyrgła/szmergla mieć</i>	być niespełna rozumu						x			100	30
225	<i>szmyrgnąć/szmergnąć</i>	rzucić coś niedbale	x	x	x!	x	x		x		100	40
226	<i>sznaps</i>	kieliszek wódki		x	x	x					100	30
227	<i>sznek(a) z glancem</i>	drożdżówka z lukrem		x	x	x	x	x	x		100	58,33
228	<i>szneka zrobić</i>	zrobić dziwną minę						x			80	70
229	<i>sznyпки</i>	ścinki		x!							40	15
230	<i>sznypkować</i>	ciąć coś na małe kawałki/ścinki									40	20
231	<i>sznyta</i>	blizna po nacięciu nożem/żyletką						!!!			75	35
232	<i>sznytka</i>	kromka chleba		x	x	x		x	x	x	100	80
233	<i>szondy</i>	nosidła	x	x!		x!	x	x!	x!	x	70	5
234	<i>szpach(t)la</i>	szpachla							x!		75	30
235	<i>szpach(t)lować</i>	gładzić szpachlą									75	55
236	<i>szpada</i>	rodzaj łopaty – szpadel		x		x	x!		x	x	75	43,33
237	<i>szpek</i>	słonina		x		x	x	x	x		80	20
238	<i>szpryca</i>	zastrzyk/strykawka		x		x!!	x!!	x		x	100	21,66
239	<i>szrajbnąć</i>	napisać									80	31,66
240	<i>szrot</i>	złom, coś w bardzo złym stanie									90	38,33
241	<i>szruber</i>	szczotka do mycia podłóg		x		x	x!	x	x	x	100	45
242	<i>szrubrować</i>	czyścić/szorować szczotką		x!							100	43,33
243	<i>sztach</i>	zaciągnięcie się dymem papierosowym									80	40
244	<i>sztachnąć się</i>	zaciągnąć się dymem papierosowym	x!	x					x		100	68,33
245	<i>sztamka</i>	pieniek									10	11,66
246	<i>sztapel(ek)</i>	stos(ik)		x	x			x	x		80	25
247	<i>sztaplarka</i>	podnośnik widłowy							!!!		30	8,33

Lp.	Hasło	Znaczenie	Sychta	Pająkowska-Kensik	Szturmowska	Maciejewski	Górniewicz	Słownik gwary miejskiej...	Meller	Grązawski	Dorośli – znajomość hasła w %	Młodzież – znajomość hasła w %
248	<i>sztaplować</i>	ułożyć w stos/stosik								x	80	23,33
249	<i>sztrajfka</i>	przedziałek									60	13,33
250	<i>szttramować</i>	napinać					x!	x	x	x	60	16,66
251	<i>sztrejować</i>	ścielić słomę zwierzętom			x!	x			x	x	40	1,66
252	<i>szttrum/sztrom</i>	prąd elektryczny		x	x				x	x	80	25
253	<i>sztzykować</i>	robić na drutach		x	x	x	x!	x	x	x	100	30
254	<i>sztzyca</i>	podpórka	x!	x	x		x		x	x	75	6,66
255	<i>sztzych</i>	miara głębokości kopania szpadlem w ogrodzie				x	x		x	x	75	21,66
256	<i>sztzyft</i>	ostrzy czubek				x!!		x		x!	25	41,66
257	<i>sztzyga</i>	kopka zboża	x	x		x			x	x	75	16,66
258	<i>sztzynks/sztinks</i>	smród									15	21,66
259	<i>szufla</i>	szeroka łopata	x	x		x	x			x	100	65
260	<i>szwanc</i>	zły/niedobry mężczyzna									25	33,33
261	<i>szwung</i>	szybkość/przyspieszenie						x	x	x	70	8,33
262	<i>szyber</i>	drzwiczki w kominie, dachu		x		x	x			x	90	31,66
263	<i>szypa</i>	rodzaj łopaty		x	x	x	x	x	x	x	90	30
264	<i>śrutak</i>	maszyna do śrutowania zboża				x	x		x		100	43,33
265	<i>taradeja</i>	taczka (często w złym stanie)	x!					x!			40	16,66
266	<i>tasz(k)a</i>	tor(e)b(k)a	x!	x		x	x	x	x	x	60	38,33
267	<i>topek</i>	nocnik				x	x			x	100	56,66
268	<i>trep</i>	zawodowy żołnierz (również pogardliwie)									95	86,66
269	<i>trepy</i>	chodaki/buty				x					80	73,33
270	<i>tretować</i>	deptać					x				15	25
271	<i>tutka</i>	torebka papierowa	x	x		x	x	x!	x	x	90	36,66
272	<i>usiąść się</i>	usiąść / zająć miejsce						x	x		80	66,66
273	<i>ustoić się</i>	o płynie: stać się przejrzystym				x				x	60	21,66
274	<i>wajcha</i>	dźwignia/lewar						x!	x	x	90	73,33
275	<i>waserwaga</i>	poziomica				x	x	x	x	x	75	35
276	<i>weki</i>	słoiki				x		x!	x		100	58,33
277	<i>wekować</i>	zaprawić coś w słoikach				x					100	56,66
278	<i>westfalka</i>	piec na nóżkach				x			x		100	35
279	<i>westka</i>	kamizelka podbita materiałem, futrem		x	x	x	x	x	x	x	75	23,33
280	<i>wichajster</i>	nieokreślony przyrząd/narzędzie							x!	x	100	48,33
281	<i>winkiel (za winklem)</i>	róg/kąt				x!		x	x	x	100	35
282	<i>wtryniać się</i>	wchodzić w słowo / wciskać się									100	66,66
283	<i>wybierać się jak diabeł do Ośpic</i>	nie móc rozpocząć	!!!					!!!			70	8,33

Lp.	Hasło	Znaczenie	Sychta	Pająkowska-Kensik	Szturmowska	Maciejewski	Górniewicz	Słownik gwary miejskiej...	Meller	Grążawski	Dorośli – znajomość hasła w %	Młodzież – znajomość hasła w %
284	wycwancygować	wymyślić/obmyślić coś									25	21,66
285	wygurdulony	wymięty/pognieciony						!!!	x!	x	70	28,33
286	wyjechanym (być)	wyjechać						x			50	21,66
287	wykipować	opróżnić taczkę / wysypać z taczki							x	x	90	21,66
288	wymodzić	coś przeszkrobać/nabroić									80	31,66
289	wypindrować się	ubrać się odświętnie, z dbałością	x	x				x!			100	73,33
290	wyportkować kogoś	oszukać / pozbawić pieniędzy		x						x	90	31,66
291	wyrychtować	naprawić				x!		x	x		90	21,66
292	wysztafirować się	wyzywająco się ubrać/umalować		x							90	41,66
293	zabukować	zamówić coś / zarejestrować się									75	50
294	zagraj	rodzaj zupy	x	x					x	x	90	50
295	zaklajstrować	zakleić									100	50
296	zaklemować się	zakleszczyć się									75	18,33
297	zasztalować	uniieruchomić coś za pomocą pasów/szurka									15	13,33
298	zebuć (się)	rozebrać się / (rzadziej) zdjąć buty		x		x!	x	x!	x	x	80	48,33
299	zicher (na zicher)	na pewno / dobrze/właściwie			x		x!	x	x	x	90	80
300	zjadować się / zjadować kogoś	zdenewrować się / zdenewrować kogoś		x		x		x	x	x	100	53,33
301	znowój	znowu/ponownie				x	x		x	x	90	33,33
302	zorgować	postarać się o coś / załatwić coś		x		x		x	x		90	20
303	zorgowny	zapobiegliwy/obrotny		x	x	x			x	x	80	15
304	zyl	(ropna) wydzielina z gardła, ślina	x								30	40
305	zylc	potrawa w galarecie		x	x	x	x		x	x	100	30
306	żaga	piła	x	x		x			x	x	90	38,33
307	żagować	piłować	x			x	x!		x	x	100	30

BIBLIOGRAFIA

- BISKUP Marian, LABUDA Gerard, 1986, Dzieje zakonu krzyżackiego w Prusach. Gospodarka – społeczeństwo – ideologia, Gdańsk
- Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe, red. H. Karaś, <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=mapa-serwisu&l2=&l3=&l4=zcd-gwara-regionu-mwr> (odczyt: 07.10.2013)
- Duden. Deutsches Universalwörterbuch, 2006, 6., überarbeitete und erweiterte Auflage, herausgegeben von der Dudenredaktion, Mannheim
- Dzieje Grudziądza, 1992, red. J. Danielewicz, t. 1, Grudziądz
- GÓRNOWICZ Hubert, 1973–1974, Dialekt malborski, t. 2, z. 1–2, Gdańsk

- GRAŻAWSKI Piotr, Słownik wyrazów gwarowych powiatu brodnickiego, http://www.legendybrodnicy.tnb.pl/readarticle.php?article_id=17 (odczyt 09.10.2013)
- ŁĘGA Władysław, 1950, Grudziądz. Dzieje i kultura, Grudziądz
- KRZYŚ Jerzy, 2005, Grudziądz w 1920 roku, Grudziądz
- MELLER Dariusz, 2007, Słownik gwary używanej w Chełmży i okolicach (tzw. gwara chełmińska), Chełmża
- MACIEJEWSKI Jerzy, 1960, O tzw. dialekcie grudziądzkim, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu”, Nauki Humanistyczno-Społeczne. Filologia Polska, 2, z. 3, s. 67–93
- MACIEJEWSKI Jerzy, 1969, Słownik chełmińsko-dobrzyński (Siemoń, Dulsk), Toruń
- OTREMBĄ Zbigniew, 1999, Grudziądz. Kronika dziejów miasta, Gdańsk
- PAJĄKOWSKA-KENSİK Maria, 2009, Mały słownik kociewski, [w:] Popularny słownik kociewski, red. M. Pająkowska-Kensik, Gruczno–Świecie, s. 78–136
- Słownik gwary miejskiej Poznania, 1999, red. M. Gruchmanowa, B. Walczak, Warszawa–Poznań
- Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur, 1987–2006, red. Z. Stamirowski, t. 1–5, Warszawa
- SZTURMOWSKA Katarzyna, 2009, Mały słowniczek germanizmów w gwarze kociewskiej, [w:] Popularny słownik kociewski, red. M. Pająkowska-Kensik, Gruczno–Świecie, s. 146–155
- SYCHTA Bernard, 1980–1985, Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej, t. 1–3, Wrocław
- WAHRIG Gerhard, 1994, Deutsches Wörterbuch, neu herausgegeben von R. Wahrig-Burfeind, Gütersloh
- WASZKIEWICZ Zofia, 2012, Życie polityczne, [w:] Historia Grudziądza 1920–1945, t. 1, red. R. Sudziński, Grudziądz
- WRÓBEL Adam, O stanie badań nad historyczną polszczyzną chełmińską, [w:] Polszczyzna regionalna Pomorza, t. 4, red. K. Handke, Warszawa

Janusz Mosakowski

ZMIANY W SŁOWNICTWIE MIESZKAŃCÓW POWIATU GRUDZIĄDZKIEGO

Streszczenie

Przedmiotem artykułu są rozważania na temat specyfiki słownictwa mieszkańców powiatu grudziądzkiego i zmian, jakie w nim zaszły w ciągu ostatnich 60 lat. Przyjawszy za bazę słownictwo używane w kręgu rodzinnym, pochodzący z Grudziądza autor wyróżnił 307 haseł, które następnie poddał weryfikacji poprzez przeprowadzenie ankiety ustnej i pisemnej wśród 88 respondentów (60 uczniów liceum ogólnokształcącego, 20 osób dorosłych z terenu powiatu grudziądzkiego i 8 osób z terenów przylegających do badanego obszaru). Stworzony i zweryfikowany na potrzeby ankiety zbiór słownictwa stanowi konglomerat haseł charakterystycznych dla gwary ludowej i miejskiej,

slangu oraz języka niemieckiego. Szczególnie wyraźne są w nim ślady modyfikowania i adaptowania słów z języka niemieckiego z zakresu techniki oraz życia codziennego. Niemały wpływ na kształt powojennego słownictwa mieszkańców Grudziądza i jego okolic miały też długoletnie tradycje militarne i penitencyjne.

Przedmiotem analizy była żywotność 307 jednostek leksykalnych wśród przedstawicieli dwóch pokoleń (grupy wiekowe: 35–70 i 15–16 lat). W wyniku analizy danych okazało się, że przedstawiciele starszej grupy wiekowej znają i/lub używają 76,99% podanych w ankiecie haseł, natomiast respondenci rekrutujący się z młodszej grupy wiekowej znają i/lub używają zaledwie 40,44% całości ankietowanego słownictwa.

THE CHANGES IN THE LEXIS OF THE GRUDZIĄDZ REGION'S INHABITANTS

Summary

The object of the article is to deliberate on the specificity of vocabulary used by the people living in the region of Grudziądz and the changes that it has gone through in the past sixty years. The author, who comes from Grudziądz himself, set as a basis for the analysis the vocabulary used among family members and relatives. He selected 307 lexical items to be then verified by the means of a questionnaire in a written and oral form among 88 respondents (60 secondary school students, 20 adults from the region of Grudziądz and 8 people from areas adjacent to the region researched). The lexicon created and verified for the questionnaire is a conglomerate of words and phrases characteristic of folk and city dialect, slang and German language. There are particularly clear traces of adapting and modifying technical and everyday words from the German language. The city's long military and penitentiary tradition also had a significant influence on the development of the after-war language of the inhabitants of Grudziądz and its surroundings.

The subject of the analysis was the life-span of the 307 lexical items among representatives of two generations (age groups of 35 to 70 and 15 to 16). The result has shown that representatives of the older generation know and/or use 76.99 per cent of the items listed in the questionnaire while respondents from the younger age group know and/or use only 40.44 per cent out of the total lexis presented in the questionnaire.